

uvedených témat a k další činnosti platformy jsou k dispozici na Facebooku – skupina Biennale2013 a na <http://casopis.edu-art.cz/kategorie.asp?idk=136>.

Jaroslav Vančát

Nový grantový systém Grantové agentury ČR

V souvislosti s rozsáhlými změnami řízení a financování české vědy, které připravuje a provádí vládní Rada pro výzkum, vývoj a inovace, dochází k přesunu zdrojů z institucionálního financování na projektové a současně ke snížení počtu poskytovatelů, což soustřeďuje podporu základního výzkumu do kompetence Grantové agentury ČR a podporu aplikovaného výzkumu do nově založené Technologické agentury ČR. Přestože fungování GA ČR bylo vždy v centru pozornosti humanitních a sociálních vědců (i když zdaleka nejen jich), v současnosti je tomu tak tím spíše, zvláště když došlo k výrazné proměně grantového systému, o níž uvažovalo již minulé předsednictvo, kterou nicméně v krátkém čase realizovalo předsednictvo zvolené na podzim 2008, vedené prof. Petrem Matějů. Dalekosáhlost a hloubka změn, k nimž došlo, stejně jako jejich rychlost přitom vyvolávaly obavy a celou řadu fám. Na následujících řádcích se proto pokusím provést jejich stručnou rekapitulaci.

Činím tak z pozice více než zúčastněného pozorovatele: na jaře 2009 jsem byl zvolen členem hodnotícího panelu pro historické vědy a národopis (P405) a členové tohoto panelu mě následně zvolili jeho předsedou. Stejně jako všichni ostatní

předsedové a místopředsedové panelů jsem se tím zároveň stal členem vyššího hodnotícího orgánu, oborové komise pro společenské a humanitní vědy (OK4), jejíž členové mě potom zvolili místopředsedou oborové komise. S ostatními předsedy a místopředsedy všech pěti oborových komisí (kromě OK 4 jde o vědy o neživé přírodě, lékařské a biologické vědy, zemědělské a environmentální vědy a technické vědy) se pak příležitostně účastním zasedání rozšířeného předsednictva GA ČR. Účast na velké části procesu hodnocení grantových přihlášek a grantů mi přitom umožňuje podat praktické informace „zevnitř“ systému, aniž bych se musel uchýlovat k „právníké“ dikci oficiálních dokumentů GA ČR. Věřím přitom, že tyto informace jsou pro celou akademickou obec, a především pro aktuální i budoucí navrhovatele a řešitele projektů, zcela zásadní. Angažmá v orgánech Grantové agentury mě na druhou stranu nezbavuje kritického pohledu na její činnost. Stejně jako většina ostatních členů hodnotících grémií jsem si sice byl vědom nedostatků starého grantového systému, k novému systému jsem ale přistupoval s nedůvěrou, nebude-li v důsledku stejný, či dokonce horší. První rok jeho fungování nicméně ukázal pravý opak, stejně jako velkou vůli předsednictva GA ČR rychle a účinně řešit problémy, které s sebou aplikace nového systému přes všechnu snahu zákonitě přinesla.

Projděme nyní cestu, jíž se ubírá každý návrh projektu, přičemž upozorním na nejdůležitější změny oproti starému systému a na nejčastější problémy, které se v jednotlivých fázích vyskytují.

Navrhovatelé podávají projekty ve třech kategoriích, posuzovaných oddě-

leně: nejčastěji jde o standardní projekty, dále o projekty postdoktorské a konečně bilaterální. Posledně uvedených je nejméně, protože jde o mezinárodní projekty podávané spolu se zahraničním žadatelem dvěma grantovým agenturám a tato spolupráce zatím funguje pouze mezi GA ČR a Deutsche Forschung Gemeinschaft a National Science Council of Taiwan (od roku 2010 také National Research Foundation of Korea); podmínkou financování bilaterálních projektů je to, že je musí přijmout obě národní grantové agentury. V případě postdoktorských projektů jde o projekty jediného pracovníka, postdoktoranda, v rámci etablovaného pracoviště – tyto projekty proto nemohou podávat fyzické osoby ani týmy (obojí je u ostatních typů možné). Poměrně častým důvodem vyřazení postdoktorských projektů ze soutěže je to, že navrhovatel před rozhodnutím předsednictva GA ČR o financování příslušného projektu nezískal doktorské vzdělání nebo to kanceláři agentury nedoložil.

Přijetí návrhů projektů do soutěže je stejně jako dříve v kompetenci komise složené ze zaměstnanců GA ČR, která provádí vyřazování na základě formálních nedostatků – chybějících podpisů navrhovatele a statutárního orgánu, nesouladu mezi písemným originálem a verzí zadanou v internetové aplikaci, rozporu finanční stránky projektu s podmínkami grantového systému apod. Jenom ty návrhy, které projdou tímto formálním sítím, jsou pak posuzovány odbornými komisemi (panely). Panely zároveň (nově) pokračují ve vyřazování návrhů ze soutěže z formálních důvodů souvisejících s jejich odborností. Důvody jsou tři: byli-li GA ČR podán projekt aplikovaného

výzkumu (do kompetence agentury spadá pouze financování základního výzkumu), nespadá-li projekt do vědních disciplín příslušného hodnotícího panelu (v rámci nového systému není možné projekt v průběhu hodnocení „předat“ jinému panelu; naproti tomu u projektů, které navrhovatel označil jako mezioborové, je vyžadován odborný posudek z druhého panelu) a byl-li projekt podán v jiném jazyce než v angličtině, pokud k tomu nejsou důvody (kvůli zahraničnímu posuzování bylo stanoveno, že „základním jazykem“ návrhů projektů je angličtina; výjimky – tedy podání projektu v češtině – připadají v úvahu jen tehdy, kdy je předmět projektu vázán výlučně na českou jazykovou oblast – jde např. o studium některých specifických českých lingvistických či literárních jevů, nikoli třeba o výzkum českých dějin, protože ten je široce etablován i na mezinárodním poli; celkový počet takovýchto případů je proto velice nízký). Všechny tři důvody vyřazení návrhů projektů přitom jsou dosti časté a současně závislé na odborném posouzení, proto vyřazení z těchto důvodů spadá do kompetence hodnotícího panelu, a nikoli „úřednické“ komise. V rámci panelu nad každým takovým návrhem probíhá diskuse ukončená hlasováním všech členů.

Hodnotících panelů pro společenské a humanitní vědy je celkem deset (nejméně ze všech oborových komisí), od filosofie, teologie a religionistiky (P401) až po dějiny 19. a 20. století (P410; od roku 2010 nově: moderní dějiny a etnologie). Jejich oborové rozhraničení a velikost jsou přitom stanoveny tak, aby každý panel obhospodařoval alespoň relativně uzavřenou a od ostatních oborů odlišnou skupinu věd a současně aby všechny

panely posuzovaly přibližně stejně velké množství návrhů – jejich počet i tak variuje mezi asi sedmdesáti návrhy u nejmenších panelů a více než dvojnásobkem u těch největších. Panely v novém systému nahradily podborové komise, právě v jejich fungování ovšem došlo k největším změnám, počínaje již zmiňovaným vyřazováním návrhů z formálních důvodů. Každý panel přitom tvoří odborníci nominovaní svými pracovišti (v novém systému také fyzickými osobami), z nichž byli členové panelu vybráni předsednictvem GA ČR na základě stejných kritérií, jaká jsou uplatňována při posuzování návrhů projektů, tedy především na základě vlastní publikační činnosti kandidátů. Zároveň platí, že předsedové a místopředsedové panelů nesmějí po dobu svého působení v těchto orgánech podávat grantové přihlášky do „svých“ panelů, a je pravděpodobné, že toto omezení bude rozšířeno i na všechny ostatní členy panelů. Stejně tak je kvůli střetu zájmu vyloučeno, aby člen panelu posuzoval návrh projektu z pracoviště, na kterém působí, nebo projekt sobě blízkého navrhovatele.

Druhým stupněm je posuzování návrhů projektů v rámci panelu. Dva členové panelu – zpravodajové – vypracovávají na každý projekt posudek (prvního zpravodaje jmenuje předseda s místopředsedou panelu, druhý je vybrán náhodně) a další dva (náhodně vybraní) oponenti provádějí jeho celkové hodnocení; do zasedání panelu se přitom tito čtyři hodnotitelé neznají a nejsou známi ani vedení příslušného panelu. Důvodem je, aby posudky byly skutečně nezávislé a objektivní. Hodnotí se přitom nejen odborná kvalita vlastního návrhu (což bylo spolu s finanční náročností klíčové

kritérium starého systému), ale také jeho význam v kontextu světové vědy a konečně dosavadní výsledky odborné práce navrhovatele (samozřejmě s výjimkou postdoktorských projektů podávaných začínajícími badateli). Ve většině přírodních oborů a v některých oborech společenských (ekonomie, psychologie, sociologie) to znamená uplatňování mezinárodně uznávaných scientometrických kritérií: je prakticky vyloučeno, aby prošel návrh projektu, který podává badatel nepublikující v impaktovaných časopisech nebo s nízkým h-indexem (index je mírou citovanosti daného badatele). Naopak v oborech zařazených do tzv. národního rámce excelence (ostatní společenské a humanitní vědy) je určující množství a kvalita dosavadních knižních děl navrhovatele a jeho studií v domácích odborných časopisech.

Teprve po ukončení tohoto kola hodnocení jsou jména zpravodajů a oponentů v rámci panelu zveřejněna a současně mají všichni členové panelu povinnost seznámit se se všemi návrhy projektů a jejich posudky. Na zasedání panelu pak probíhá rozprava nad každým projektem, jejíž úkolem je v této fázi vyřadit minimálně třicet procent nejméně kvalitních návrhů. Kvalita navrhovaných projektů a zřejmě i přísnost jednotlivých panelů se ovšem lišila, proto zatímco některé panely zůstaly blízko třicetiprocentní hranici, jiné zamítly i dvojnásobek. Tyto projekty pak již nejsou posílány zahraničním posuzovatelům, aby nedošlo k jejich zahlcení zjevně nekvalitními návrhy projektů.

Většina návrhů projektů naopak postupuje do třetího stupně posuzovacího řízení, je posuzována jedním nebo více nezávislými zahraničními oponenty vybranými

panelem. Zahraniční posudky sice měly být součástí hodnocení i v minulosti, dost často však absentovaly nebo šlo jen o „blízké zahraničí“, především Slovensko, kde nešlo vyloučit osobní vazby mezi navrhovateli projektů a jejich posuzovateli. V rámci nového systému proto Slovensko není považováno za zahraničí a naprostá většina posuzovaných návrhů míří do západní Evropy či Severní Ameriky, protože jedině tak lze očekávat skutečně kvalitní zhodnocení v kontextu světové vědy. To je také důvodem, proč jsou návrhy projektů přijímány v angličtině. Pouze malé množství projektů vázaných na českou jazykovou oblast je posuzováno domácími odborníky, v tom případě však panel věnuje obzvláštní pozornost jejich výběru, aby nedocházelo ke střetu zájmů.

Na základě posudků členů panelu (druhý stupeň) a posudků ze zahraničí (třetí stupeň) panel rozhoduje o vyřazení dalších alespoň třiceti procent nejméně kvalitních návrhů a určuje pořadí zbývajících návrhů. Opět je tedy nutné, aby se před zasedáním panelu všichni jeho členové seznámili se všemi návrhy projektů a jejich posudky, nad každým návrhem je pak vedena rozprava. Výsledkem práce panelu je pořadí návrhů projektů v rámci daných disciplín podle jejich kvality, které je kolektivním dílem všech členů hodnotícího panelu a na němž se v každé fázi podílelo několik nezávislých (i vzájemně) odborníků. Práce členů panelů je tudíž mnohem náročnější než práce členů dřívějších podoborových komisí, kdy každý projekt spravoval jediný zpravodaj, který v řadě případů fakticky určoval, zda projde, nebo nikoli (zpravodaj také vybíral externí posuzovatele). Tuto závislost nový systém prakticky vyloučil, čímž je

eliminován střet zájmů a další osobní faktory, které ovlivňovaly proces hodnocení.

Pořadí nejlepších návrhů, které panel považuje za hodné financování (může jít o zhruba patnáct až padesát procent všech došlých návrhů), je postoupeno příslušné oborové komisi. Úkolem oborové komise je sestavit obdobné pořadí v rámci všech oborů (v našem případě společenských a humanitních věd). Její členové – předsedové a místopředsedové panelů – se proto musí opět seznámit se všemi návrhy i s celým dosavadním hodnotícím procesem, protože pořadí projektů v rámci oborové komise není určováno mechanicky, nýbrž na základě kvality návrhů projektů po rozpravě nad každým jednotlivým návrhem. Ani v této fázi nejsou nicméně zohledňovány finanční nároky projektů (s výjimkou toho, jsou-li vzhledem k projektu oprávněné, což ostatně řeší již posuzovatelé a panely); ani oborová komise (natož panely) tedy neví, jaký objem prostředků jí bude přidělen. Důvodem je, aby nedocházelo k systematickému znevýhodňování kvalitních, avšak drahých projektů, které bylo v minulosti časté zejména v případě OK4: kvalitní projekty byly častěji zamítány, pokud byly finančně náročnější, zatímco procházely velké množství laciných, avšak ne vždy kvalitních projektů, takže systém vypadal „opticky lépe“ – bylo uspokojeno větší procento žádostí. Definitivní rozhodování o ne/financování jednotlivých návrhů projektů, při kterém se samozřejmě uplatňují i ekonomická hlediska, je součástí teprve posledního stupně hodnocení, rozhodování rozšířeného předsednictva.

Zatímco dříve tento krok činilo samo předsednictvo GA ČR (a bylo předem určeno, jaký objem prostředků připad-

ne jednotlivým oborovým komisím), nový systém k rozhodování přizval také předsedy a místopředsedy jednotlivých oborových komisí. Je totiž třeba rozhodnout, které komise předložily víc kvalitních návrhů (a získají tak více prostředků z celkového rozpočtu GA ČR) a které si v daném kole naopak finančně pohorší. Výsledkem je samozřejmě také celkové pořadí návrhů projektů, které určuje projekty, jež budou financovány, a ty, na které se nedostane. Zatímco celková úspěšnost návrhů projektů byla přes dvacet procent, v některých oborech šlo jen asi o deset procent a v jiných prošel třeba až trojnásobek nejkvalitnějších projektů. V žádném případě tedy nejde o mechanické rozhodování podle předem daných kvót (ať už oborových, komisionálních nebo jakýchkoli jiných), nýbrž o celkové zhodnocení kvality jednotlivých projektů, z nichž samozřejmě mohou být financovány jenom ty nejlepší.

Ke dvěma významným změnám došlo také v případě hodnocení řešených projektů (toto hodnocení nadále provádí zpravodaj v rámci panelu, panel jako celek a vyšší orgány – oborová komise a předsednictvo GA ČR). Probíhající projekty jsou hodnoceny přísněji – podle výše uvedených kritérií –, zejména v případě, že jde o delší než tříleté projekty, protože Grantová agentura si nemůže dovolit financování projektů, které nepřinesou očekávané výsledky. Bude tedy častěji docházet k vyřazování projektů v průběhu jejich řešení, pokud řešitel neprokáže, že výzkumné úkoly skutečně plní.

Druhou změnou je prodloužení termínu hodnocení ukončených projektů: toto hodnocení dosud probíhalo bezprostředně po ukončení projektu, nový

systém naproti tomu umožňuje, aby řešitel požádal o jeho odklad až o dva roky po ukončení projektu. Důvodem je, že hlavní publikační výstupy většinou nemohou být vydány v okamžiku ukončení práce – v tomto okamžiku by měly být dokončeny, nicméně knižní vydání zabere nějaký čas a stejně je tomu i v případě „čekací fronty“ na vydání článků v prestižních časopisech. Zároveň je zřejmé, že hodnotitelé se nemohou spokojit s pouhým příslibem publikace (často se stávalo, že deklarované výstupy nikdy nebyly vydány), jejíž kvalita může být posouzena také teprve po oficiálním vydání. Odklad hodnocení je proto podmínkou jeho kvality a současně odstraňuje tlak na řešitele, aby v průběhu práce na projektu publikovali nehotové či nedostatečně kvalitní výstupy.

Celkově lze říci, že nový grantový systém výrazně zkvalitňuje a profesionalizuje celý proces hodnocení (návrhů) projektů, eliminuje z něj subjektivní a mimovědecká hlediska i systémové chyby. Druhou stranou mince je silné zatížení členů panelů a oborových komisí, kteří tuto náročnou činnost nebudou ochotni dlouhodobě provádět na úkor vlastní vědecké práce (systém jim to ani neumožňuje, funkční období je dvouleté s možností maximálně jednoho znovuzvolení) – zde je otázka, najde-li se dostatek vědců, kteří budou ochotni do hodnotících komisí vstupovat a současně budou dostatečně odborně zdatní a budou mít nezbytný širší rozhled. To ukáže teprve čas, v tuto chvíli je možné konstatovat, že změna grantového systému přinesla jeho jednoznačné zlepšení.

Tato změna přinesla nicméně i problémy, zejména v případě vzájemného

rozhraničení některých panelů a v případě disciplín, které nemají vlastní hodnotící panel. Typickým příkladem je sociální antropologie, která sice mohla vstupovat do panelu sociologického (P404), historiko-národopisného (P405), dějin 19. a 20. století (P410) nebo i jinam, vlastní hodnotící komisi však nemá (důvodem je velmi malý počet návrhů antropologických projektů). Podobně historie je takto rozdělena na výzkum starších dějin (P405) a dějiny 19. a 20. století (P410), přičemž starší dějiny jsou poněkud neorganicky spojeny s archeologií, stejně jako jsou spojeny třeba lingvistické a literární vědy (P406) či právní vědy s politologií (P408). To vše je dědictví starého systému, který vycházel z předpokladu, že v každé podoborové komisi je alespoň jeden odborník na danou oblast, který se logicky stal zpravodajem daného (návrhu) projektu. Nový grantový systém však vyžaduje něco jiného: širší odbornost všech členů panelu a zároveň jejich schopnost kolektivního rozhodování.

V jednom případě se tyto problémy podařilo vyřešit již při zavedení nového systému: v případě ekonomie došlo k rozdělení dříve jediné podoborové komise do dvou panelů (teoretická ekonomie a podnikové vědy, P402 a P403), jinde vyvstaly až v jeho průběhu. Obzvláště velké potíže se objevily při hodnocení historických, archeologických a etnografických projektů v rámci panelu pro historii a národopis (P405) a podařilo se je vyřešit jenom díky extrémní ochotě a pracovnímu nasazení všech panelistů. Dlouhodobě jde nicméně o neudržitelný stav, který neodpovídá ani zahraničním vzorům: v naprosté většině zahraničních grantových agentur má archeologie a vědy o pravěku

a starověku vlastní hodnotící komisi, případně spojenou s antropologií, a současně zde funguje pouze jedna odborná komise historická. Návrh na obdobnou reorganizaci vzešel z panelu P405, nicméně byl rozhodně vetován hodnotícím panelem pro dějiny 19. a 20. století (P410), který si přál udržet vlastní samostatnost.

Předsednictvo Grantové agentury, které zároveň nemůže dále množovat počet hodnotících panelů v OK4, proto jen obtížně hledalo alespoň dočasné kompromisní řešení. Po vzájemných jednáních vedení obou historických panelů s vedením GA ČR bylo rozhodnuto, že v roce 2010 bude panel P405 spravovat pouze starší dějiny (do roku 1780) a archeologii a vědy o pravěku a starověku a panel P410 novější dějiny (od roku 1780) a etnologické vědy včetně sociální antropologie; současně dojde k nezbytné personální obměně části členů obou panelů. Funkčnost tohoto kompromisního řešení – stejně jako dalších dílčích změn ve vymezení panelů – prokáže průběh následujícího kola grantové soutěže, po kterém bude provedeno zhodnocení, případně další úpravy. Přijetí takového řešení přitom ukazuje flexibilitu stávajícího grantového systému a ochotu předsednictva Grantové agentury k rychlému a účinnému řešení jeho nedostatků.

Lze doufat, že nový grantový systém bude dobře fungovat i nadále, přinejmenším tak dlouho, jako fungoval ten předchozí. Navrhovatelům a řešitelům projektů financovaných Grantovou agenturou ČR pak přeji hodně úspěchů, které jsou konec konců úspěchy české vědy jako celku.

Zdeněk R. Nešpor